

BR. PONGRÁCZ GÁSPÁR ÉS KURUCZ TÁRSAI A RAJNAI HARCZOKBAN.

Még a dicsőség szellőjében lengedezett Thököly Imre zászlaja 1683-ban. Trencsén megye is a fejedelemnek hódolt és esküdött hűséget. Az ő kapitánya a megyei nemes hadak élén id. br. Pongrácz Ferencz, s a kurucz seregbe állt fia, Gáspár, társaival együtt.

Számos sebtől vérzik ekkor a magyar nemzet. Sarczolja a labancz, pusztítja a kurucz. Szilaj erkölcsök, gonosz példák a legrosszabb tanácsadók. Gáspár is a kornak vérbeli és hozzá nagyon ifjú gyermeke volt. Őt is a hadakozók pusztító szelleme vitte s elválv a tábortól, május és június havában a Liptóságon Posonyi Sél Jánost, majd Rakova mellett gr. Balassa Ádámot, Pinka Györgyöt megkárosította, azután egy pátert sarczolt meg öcsésével Jánossal, meg a zsolnai Reguly, Noszkó és Gregus fiaival.¹ Szabad életre adták magukat. Rossz híruk messze megelőzte őket és aug. 13-án saját bátyjuk ifj. Ferencz a királyfalvi táborból kérte atyjukat, hogy öcséit és társait fogassa el, a kárvallottakat elégítse ki, mert baj származhatik belőle. Id. Pongrácz Ferencz, — hogy sógora, Labsánszky János is figyelmeztette, — fiait maga mellé vette és kielégítette a károsultakat.²

Sokáig azonban itt, a csaczai táborban, sem volt nyugtuk a fiúknak. Atyjok, hogy foglalkoztassa őket, Gáspár vezetése alatt, felderítő szolgálatra az Árvából érkező litvánok elé küldte, ők azonban nem tértek vissza. A lengyel palatinus kocsijait felverték, lovait elszedték, azután Orieskával, Dubniczky Miklóssal és gazdatisztjük fiával, Grassalkovich Jánossal Ákosházi Sárkány Ambrus huorkai jobbágyaitól 45 birkát elhajtottak s a falun 40 tallér sarczot vettek.³

Másfélévi hradistyei (Morvaország) fogság lecsendesítette Gáspár szilaj véré, János azonban tovább garázdálkodott. Atyjok nagy kéré-

¹ Gr. Pongrácz család bashalmi levéltára. 32. cs. 105., 110., 117., 118. sz. és 33. cs. 141. sz.

² U. o. 32. cs. 116., 117., 118. sz.

³ U. o. 32. cs. 149., 150., 153.

sére, — még a királyi kegyelem előtt — 1686-ban bevették őket katonáknak. Gáspár Barkóczy Ferencz mellett részt vett a Buda és Szeged között vívott harcokban és főhadnagyságig vitte fel, János pedig a gr. Maria de la Pace ezredében katonáskodott br. Orlik Ferencz őrnagy alatt.¹

A királyi kegyelem azonban késett, perük sokáig huzódott. Közben a testvérek összekaptak és egymást is megsebesítették, mire Trencsén megye elítélte őket és elfogató parancsot adott ki ellenük. Bár halasztó parancsot nyertek, ellenségeik üldözték és 1687 márcz. 23-án, midőn a varini templomból mise után kijöttek, gr. Hoffkircher tüzérezredes katonái elfogták őket és egy-két napra Rajeczen elzárták. Kiszabadultak, de csak nem boldogultak perükkel, mert a nádori titkár, Nedeczky Sándor birtokaikat adományul kérte. 1688-ban újra elzárták őket Kassán. Gáspár kiszabadulva Bécsbe ment, hogy magát tisztázza, de ott is fogságba került. Ugyan kegyelmet nyertek, de birtokaikat Nedeczkytól csak 3000 frtéért tudta a család visszaszerezni. Gáspár megházasodva ott is hagyta a megyét, a Szepességre ment lakni s hogy Czobor Ádám hadat gyűjtött, ismét felcsapott öcscsével, Jánossal együtt és elment a francziák ellen «hírvirágot szedni».²

XIV. Lajos 1688-iki kiméletlen pfalzi hadjárata ellenségeit ismét egy táborba hozta. 1689-ben I. Lipót császár Hollandiával, Angliával, Spanyolországgal, Dániával és Savoyával szövetségre lépett ellene. A hadi szerencse azonban nem a szövetséges hadaknak, hanem a francia fegyvereknek kedvezett. 1690-ben a francia flotta az angol partok közelében megverte a hollandok hajóhadát, majd júl. 1-én Luxembourg hg. Fleurus (Belgium) mellett legyőzte a szövetségesek haderejét. A harc azonban tartott tovább.

Gáspárunk az év vége felé Breisach körül táborozott. Fáradságos és eredménytelen küzdelem a részük. Nem boldogul I. Lipót hada. Közeledik a tél és három sereggel Nürnbergbe készülnek «quártélyban. Marsban» vannak s hogy Reuten faluban pihenőhöz jut, siet atyjának írni, alázatos szolgálatának ajánlása után udvarol atyjának, értesítve őt a maga és testvére sorsáról.³

«Ide érkezvén szerencsésen mindazolta is kevés nyugodalmunk,

¹ U. o. 33. cs. 133. sz. és 34. cs. 117., 166. sz.

² U. o. 34. cs. 68., 69., 115. és 35. cs. 43., 57., 64. sz.

³ Datum marsban Reuten nevű faluban 1690 nov. 25. — U. o. 37. cs.

hanem nagy fáradságunk vala, noha sok fáradság után is kevés hasznót ez ideit érzi az ő felsége hada, az ki hasznára volna, mert hatalmasan vala az ellenség, többet nyert mi tülünk, mint mi ő tüle, noha szegény kevés magyar untalanul cziripelt rajta, hasznunk is vala próbánk után, de sokan vérrel is festették kezülünk. Ennihány jó katonám veszett, a többi között szegény Grazalkovicz István¹ is Forlui nevű francia erüségénél való harcon más jó katonákkal mind lovastul meglüdeztetett, kinek Isten érgalmazzon.»

Régi, kurucz bátorsága és vakmerősége. — mellyel a litvánokat felverte, — itt is hűséges társa volt. Szerette a veszedelmet, s mint vérbeli magyar huszár, játszott vele. A portyázás volt az eleme. Büszkén dicsekszik vele atyjának.

«Most érkeztem portáruł Prajszak (Breisach) alul, az hová voltam hetven lóval commendfrozva. Majd egy lábíg oda vesztünk, ha Isten maga nem ürzett volna, mert az minemű szoros passusokon, hédakon, és mély vizeken kellett bémennem, alaja (?) már is megvívén héremet, készen várt lesekben ezer válogatott király elsű regiment népe, de én is fortállal élvén, utat adtam más végvára felé Stroszburk (Strassburg) felé, kit ő meghallván, lesbül kijüve, az holott már huszonnégy órátul fogvást nem ett s nem ivott sem lova, sem maga, akarván engem rávenni, nyomokodott vissza végvára felé, akkor hértelen neki fordultam és egész étczaka sebesen menvén, hátulját béérvén, levágtam, rabul is hoztam benne, kiért nagyobb haragot csináltam magamra, mert kellett tíz óráig lódułnom elütte, de semmit sem nyerhetett tülem, mert szoros passusokon által szaporán vakurottam (?) én is.»

Vitézségeknek jó hatását öcse, János is érezte, de nem sokat használt neki, mert súlyos csapás érte.

«Az öcsém Jankóhoz is az én tekintetemért szép ajánlással volt az úr ő nga, (t. i. a generalis, Czobor Ádám), mert Pálffy uram ezeriben egyik kapitányságot már megnyertem volt néki, de mivel szemeire úgy megverte az Isten, hogy egyikre sem lát, aztot kénтеленétttem haza küldenem, talám valami orvos találkozik, aki meggyógyítja. Alkalmasint kütettem itt is rá, kerestettem doktorokat, de nem találtam olyat, az ki meggyógyíthatta volna, noha bizony nem szántam volna külségemet. Máskint sem érkezem rá, mert naponkint súlyos és kemény szolgálatokban vagyunk, becületemért is ő felsége

¹ Gazdatisztjüknek, Jánosnak a fia ; Forlui=Fort-Louis erősség a Moder folyó jobb partján, mielőtt a Rajnába szakadna.

szolgálatira kell vigyáznom, nem érkezem rá. A mi lehetett én túlem, szegény legénytül, mindenben megmutattam bátyai jóakaratomat hozzá, de ebben én nem segíthettem.»

Hogy birtokait elveszítette, szerezni akar. Egyébként, még szép-
atyjának, Dánielnek a testvére, Fridrik szatmári huszárkapitány
(1585—1590.) korában adományt nyert a hódoltságban. Ezt szeretné
most megszerezni, de

«Talpasi jószágnak kikeresése most haszontalan ott való revolu-
tiókra nézve. Várok idűtül tovább mi lesz; ha azt nem, tehát mást
generalis uram patrocíniumja (pártfogása) által fogok supplicálni
(kérni).»

A következő esztendőben újult erővel fogtak a hadakozáshoz.
XIV. Lajos hadai elfoglalták Mons-t, de nagy terve, hogy az angol
trónra visszaültesse az elűzött II. Jakabot, nem sikerült, mivel
III. Vilmos tengernagya, Russel lord május 29-én La Hogue hegy-
foknál (Normandia) megverte Tourville francia admirálist. A csá-
szári csapatok a Rajnához siettek.

«Az egész ő felsége armádájával által jöttünk az Rénus (Rajna)
vizén — írja Gáspár atyjának ¹ — velünk együtt az felséges saxoniai
elector (szász választófejedelem) is maga hadával. Minden órában
készülünk francia táborral való derék ütközethez, mert nem messze
vagyunk egymáshoz. Mind az kettü nagyere, minden nap aprólékos
derék csatáink esnek. Ő felsége részéről generalis Kaprára uram
ő nga commendéroz armádát, engem is ő nga száz válogatott ma-
gyar lovassal egész armáda előtt méltóztatott erüs passusokon által
commendérozni ő nga, melyeken Isten segítségébül szerencsésen
által jöttem, noha veszedelmesen és nagy munkával úsztatván sok
mély vizeken által és ellenség között. Utánam gyütt ennihány com-
pania dragony és úgy csináltuk hidakat; azután armáda is, midün
Renus partján levü sánczokrul kivertük volna francziát, nyomult
utánunk. Mindjárt akkor estve (júl. 11.) költetik mennem ellenség
két tábora felü és ott regvel beállván tábora között, parasztság bé-
vitte héremet, úgy mindjárt, valamenni lovasa volt, mind az két
armadájában felülvén, mellettem levü száz magyarral körülvelt és
minden felül, mint az raj, hogy szlét-hosszát nem láttam, rajtam
volt tüzesen, mindazonáltal bízván Istenemben és mellettem levü
válogatott katonaságban, egy szévvvel, lélekkal minden lessei, truppjai
által fegyverrel által mentem szerencsésen rajtok, igen kevés és
semmi kárral, hátamon volt és minden felül egész négy óráig.

¹ Neustadti tábor 1691 júl. 21. — U. o. 37. cs. 40. sz.

Avval nem gondolván, újban másnap (*júl. 12.*) táboránál előfogtam istrázáját és béúztam. Azon alkalmatossággal sem mehettem sokra, mert négynél többet nem foghattam elevenen és tizenegyet vágtuk le, mely rabokat mindjárt Kaprára kezihez küldvén, magam mégis szeretvén becsületemet, tovább lesekedtem tábora kerül és midün az tábora meg akart volna indulni, commendéroztattanak francziák maga király laibgvardjából erüs paripás és fegyveres négy truppal, leshelyeket járván igen idein, én azonban bizonyos helyen lívén magyar vitézekkel, öt órákor hajnalban épen lesre egyenesen rám gyűttek, de mivel nagy vigyázással és készen vártam őket, magam lívénisztrázán, noha sokan voltak, de Isten segítsége után szép szókkal felbuztatván katonaságot, rajta mentem és tartott kemény s veszedelmes harcunk¹ megírt öt órától fogvást tovább kilencz óránál dél felé, annira, hogy végtire sok véres izzadásunk után elszagattuk őket és vágtuk untalanul, hogy kevés szaladhatott el benne, az is jobbára sebben. Elevenen hoztam jobbára derék tisztet harminczon felül, szép lovat, gyenyerü fegyvert sokat nyertünk, hogy még miolta itt hadakoznak, magyar oly lovakat és fegyvereket nem nyert.

De szerencsétlen vagyok a jó szolgákhoz, mert azon harczon régi jámbor igaz hű szolgám is *Szendrey János*, kedves inasom elesett más derék ennihány katonával, kin az egész generálisok és hadi urak szánakoztak, mivel már mind esmerték. Valóba vitézi módon is viselte magát, mert ennihánynak ment fegyverivel vigére, igen szépen egész armáda előtt eltemettetem cinteremben, veres koporsót és veres zászlót csináltatván néki, hadi állapot szerint sokan is zászlókkal és trombita sípszóval kísérték, kinek Isten irgalmazzon szegénynek. Kérem alázatosan Ngdat, ha lehet, Gönczre, adjon tudtára szegény özvegy anyjának. Isten kihozván engem, valamit kiszolgált nálam, néki adom.

Zsiga is alázatos szolgálóját ajánlja Ngtoknak; reménkedik, feleségének izenné bizonyosan Ngd, hogy él és kívánja, jámborul viselje magát, hogy ha azt akarja, itt való keresetibül részesüljön és nevét viseljen. Most ő nekem mindenesem és vigyázóm, mert valamim kevesem van, az ő keziben van. Jámborul viseli magát, minden cselédemre ő visel gondot és kevés javaimra; contentus (elégedett) vagyok véle.»

Vitézi hírének azonban nem sokáig örvendhetett. A neustadti

¹ Az utóiratban írja: Harcz peniglen esett 12 Julii 1691.

táborozás (júl. 21.) után ragályos betegség lepte el a hadakozó felek seregeit és Gáspárt sem kimélte. Július havában «mások is kétségesek voltak élete» felől, de szerencsésen kilábalta belőle és okt. 1-én örömmel írhatott atyjának a tübingai táborból.¹

«Magam most, Istennek hála, friss egészségben vagyok Ngd szolgálatjára, mely jó egészséget Ngdnak is Istentül kívánom, noha július havában oly beteg voltam, hogy mások is kétségesek voltak életem felül, mivel az egész armádánkon, úgy francia armádáján is rettenetes betegségek uralkodtak és de presentis igen uralkodnak, mely betegségekben sok úri tiszt, úgy számtalan közrendű hadakozó nép meghala. Felsőleges saxoniai herczeg is elvégzé hadakozását, ez elmúlt napokban Tibink (Tübingen) nevű városban meghala, az édes két fia nagy keservesen egész hadaival visszanyomódik országa felé, magával vívén az édes apjuk testét.

Méltóságos generalis urunk Czobor Ádám uram ő nga is annira van, hogy minden órában lesik a lelkét, és várják halálát. Ha meg nem hal is, szerencse, ha maga tisztét nem fogja resignálni (viselni) ő nga és haza megyen, mert sokáig nem élhet, mivel kigyógyéthatatlan nyavalyában van ő nga, kin minnyáján szánakozunk és keserünk; Isten tírte meg elibbi egészségét ő ngának.

Kollonics uram ő nga is télre haza készül, csak magamnak kell itt maradnom regiment mellett és gondját viselnem, mivel sok rendbéli szép csatáim után, kiket Isten segítségével ez idén ellenséggel tettem, ő felsége kegyelmébül, úgy méltóságos generalisok gratiájából (kegyelmébül) lettem Obrstbochtmajsterré (így), mely tisztemben is kívánom alázatosan szolgálhassak Ngdnak.

Most osztják falukra széllel (így) armádánkot. Magunk megyünk Fekete erdők közé Prajszák (Breisach) és Frajburk (Freiburg) nevű francia végvárakhoz közel Revancz (?) quártélyra (így), ott leszünk egy darabig, azután téli quártélyunkra vissza fogunk jünni Vitembergiában. Mint leszünk továbbra, tudósétani el nem mulatom Ngdat.»

Igéretét valószínűleg be is váltotta s több levelet is írhatott, mert csak 1694 vége felé szerepel itthon, de már többé nem a régi szilaj ifjú, hanem a harczedzett, komoly férfi. Vitéz lelkét később is megőrizte s midőn a szabadság zászlaját kibontotta II. Rákóczi Ferencz, hozzá csatlakozott és kurucz ezredes lett a császári katonából.

DR ZÁVODSZKY LEVENTE.

¹ Tübingai tábor 1691 okt. 1. — U. o. 37. cs. 50. a. sz.